

P A T I N A

Saffer Pál

Sisteregve, kattogva száguld a gyors a szlavóniai éjszakában kelet felé, Novi Sad felé.

Négyen ülünk a fülkében, az utolsó betűig elolvasott újságok halmaza között, szánk íze keserű az unalomból elszívott cigarettáktól, szemünk ég az álomnak hitt, erőszakolt szendergés után, és az éjjeli lámpa vaksi kék félnyírákában szótlanul meredünk a semmibe.

Ez az a pillanat, amikor az ember még elégedetten hiszi, hogy a kattogás és dübörgés ellenére valóban sikerült aludnia, kíváncsian les a szomszédok felé, hogy vajon sikerült-e nekik is, és inkább nem néz az órára, hogy ne tudja meg, milyen rövid volt az ébredés pillanatában igazának és pihentetőnek hitt álom.

Legjobb lenne nem gondolni semmire, de az ébrenlét magával hozza a gondolatokat, a kíváncsiságot, és a kettő között, az álom-semmibe való visszamerülés és a tájékozódás vágya között megnyugtató kompromisszumként jelentkezik a tudat, hogy éjjel már elmúlt, és a közeledő reggellel közeledik a város is. A valóságban még ott nyugszik valahol messze a látóhatár alatt, de ugyanakkor már érezni a jelenlétét itt a fülkében, bennünk, amint percről percre növekszik és elfoglalja a másik, a távolodó nagyváros helyét.

Olyan ez, mintha valami áram képződne a levegőben; egyre erősödik, és végül kirobban, mint a villamos szikra, hangos szóban tudatosodva. Így kezdődött a beszélgetés a városról.

Az ablaknál ülő két kereskedőforma ember kezdte, és az első egy-két tétóva mondat után már bele is melegedtek, ahogyan csak azok tudnak, akik megszokták, hogy hosszú utazásokon beszélgetéssel üssék agyon az időt.

Mi pedig, én és a velem szemben ülő tanárforma idősebb ember, hallgattunk. És hallgattuk őket, előbb csak úgy félfüllel, ahogyan az ember az egyhangú zsongást, közömbös beszélgetéseket regisztrálja, azután látam, amint a tanár előbb csak a fejét fordítja a mesélők felé, azután úgy helyezkedik el a sarokban, hogy egész testével feljűk fordul, a szája kicsit kinyílik, és a szélein valami mosolyféle bujjál.

Azok ketten pedig már javában dobálták egymásnak az emlékeket:

— Emlékszel-e még a régi Duna-hídra, a legrégibbre? A mai bulvarról egy hosszú, kátyús, kanyargós kövesút vezetett odáig...

— Hogyne emlékeznek. De emlékszel-e te, hogy mekkora volt a piac? Ott kezdődött egészen a belvárosban, ahol most a Vojvodina Szálló van. Ott voltak a mézárások meg a hentesek...

— Sohasem felejttem el, az almási templom környékén volt egy kifőzde. Abban a házban volt egy ostyasütő is. Egy utcabeli gyerek onnan hordta mindennap az ebédet, és mi valamennyien elkísértük az ostyasütő miatt... Széles, nagy kapuja volt a háznak, akkora, hogy bemenet négyen-öten is elfértünk egymás mellett. De kijövet már legfeljebb csak kettesével oldalogtunk, hogy a házmesternek fel ne tűnjön a dolog. Különben sem fértünk volna ki ötösével, úgy kitöltük magunkat ostyahulladékkal...

— De emlékszel-e te azokra az időkre, amikor a báni palotát építették?

— Hogyne emlékeznek. Még a siptárokra is, akik a márványt fűrészelték. Napi nyolc dinárért húzták reggeltől estig a fűrészt. Ezt onnan tudom, mert a szomszédban volt egy pék, és odajártak minden szombaton. Féláron kapták tőle a másnapos meg harmadnapos kenyeret. Vettek egy hétre valót, és azon éltek...

Igy folyt a beszéd az iskoláról, a tanítókról, a szegénykonyhákról és az első keresetről, régi kereskedőkről, iparosokról, kinek hol volt a boltja, műhelye, ki hányszor és miért ment tönkre, és ki hogyan tanította becsületre és tisztességre az inasát. Csörgedezett a mese izesen, színesen, az alakok nagyra nőttek, a legapróbb részletek is külön történetté kerekedtek, élvezetes, kicsit mulatságos történetekké, amelyeknek azonban nem volt éle, csak valami csendes, emberi derű ragyogta be őket.

Minden megszépült ezeknek az embereknek a meséjében. Még a közönséges prózai kockacukor is valami finom, kívánatos csemegévé vált, ha a mesébeli boltos nagylelkűen megengedte az inasának, hogy kedve szerint egyen belőle.

Mindez azért mégsem lépte túl a múltat és jelent egyebet józan realitás határát, és épp ezért őszintének és igaznak hatott, a gyerekkori élmény valószerűtlen valóságával, s ez még a verést is képes megszépíteni, amit az ember kicsikorában kapott.

Azután, ahogy az idő haladt, a mesék is kezdtek komolyodni, akár csak a legényké, akikre a két deresedő hajú mesélő emlékezett. A cukorka és a füge helyét szinte észrevétlenül foglalta el a gitár és a harmonika, a gyereksínyeket a szlavák, kirándulások és a lányok.

— Volt az utcánkban egy öreg tamburás. Reggelenként, amikor hazafelé ballagott, kicsit spiccesen, mindig szóba elegyedett velünk, gyerekekkel, néha cukor is került a zsebéből. Amikor már nagyobbacska lettünk, néha nekünk is megpengette a tamburát, ha jókedvében volt. Egyszer aztán megkérdezte a Timo bácsi:

— Ugye, fiúk, van-e köztetek, aki muzsikálni tanul?

Voltunk hárman is. Én hegedültem, egy klarinétozott, a harmadiknak pedig épp akkoriban vett az apja egy szép harmonikát.

— Szombatra elhívtak egy szlavára, Kamenicára, de nincs kivel mennem. Tudtok-e úgy játszani, hogy összeállítsunk egy bandát!? Ha minden jól megy, fejenként egy ezrest is megkereshetünk.

Persze nekünk, legénykének se kellett több. Hogyne tudtunk volna játszani ilyen élmény reményében és ennyi pénzért! Hiszen a dinár akkora volt abban az időben, mint egy ház! Egész héten, minden este éjfélig gyakoroltunk, a szomszédság nagy öröme, szombaton pedig elkéredzkedtünk a mestertől, mert az öreg azt mondta, hogy hétfőn is ott maradunk.

— És maradtatok?

— Még kedden is. Nagyon megtetszettünk a házigazdának, meg az öreg Timo is előre bejelentette, hogy nem akármilyen cigánygyerekek ezek, hanem kereskedő meg iparos ifjak... A lányoknak is megtetszettünk, és

a kereset mellett olyan süteményes meg peccenyés csomaggal jöttünk haza, hogy egy hétig abból evett a család.

— Ha jól emlékszem, te jártál kávéházba is muzsikálni! . . .

— No, oda azért nem — nevetett a másik —, kissé túl finoman fejezted ki magad. Kávéházba szalonzenekarokat szerződtetek. Ott a mi fajtánk nem cincoghatott. De vendéglőkbe mentünk. Minden vendéglőnek más közönsége volt. Az egyikbe jártak az iparosok, a másikba a bakák meg a cselédlányok. Volt egy a Temerini úton, Mexikónak hívták, oda mindenféle népség eljárt. Emlékszem, egy szombat este ott is muzsikáltunk. A rendes zenekar otthagya, hát bennünket, kocazenészeket szerződtetett a gazda. Egyszerre csak, úgy tíz óra tájt, nagy láрма támadt, veszekedés tört ki. Mire felfigyeltünk, már röpködtek a szódásüvegek, és a gazda ott termett mellettünk, kinyitot valami tapétaajtót, és tuszkolt bennünket kifelé. Ott vártuk meg az ajtó mögött a céccó végét. Amikor visszamentünk a terembe, már egy lélek se volt ott. De nem volt egyetlen ép bútordarab sem. Életemben, se azelőtt, se azután, nem láttam olyan alaposan felforgatott helyiséget. A gazda csak nevetett és dörzsölte a kezét. Kérdeztem tőle, hogy sajnálja-e a bútort. „Dehogy — mondja —, még keresek is rajta. Tudja, ki kezdte a verekedést? A rendőrségi írnok fiacskája. Reggel úgy ízet majd a papa, mint a köles. Csak hogy ne legyen botrány belőle . . .”

A vonat dübörgése egyszeriben mélyre váltott. Az ablak előtt a de rengésben a bogojevói híd vasoszlopai suhantak el.

— . . . Itt a Duna. Közeledünk hazafelé . . .

— Igen. Hanem azért kérdeztem én az előbb, hogy merre jártál zenészkedni, mert eszembe jutott valami: Emlékszel-e te arra a szőke, sovány gyerekre, aki a munkásotthonba is járt harmonikázni? Szépen harmonikázott, érzéssel. Szerették. Azt hiszem, grafikus volt a gyerek. Tudom, hogy te is dolgoztál egy ideig nyomdában, talán tudsz róla valamit. Egyszeriben eltűnt a városból. Soha többé nem láttam.

— Tudok. A nevére azonban már nem emlékszem pontosan. Tomicának vagy Ivannak hívták. Ott dolgozott egy ideig nálunk a nyomdában. Kis, vacak nyomda volt az, a gazda dolgozott két segéddel, néhány berakólánnyal, én olyan félig inas, félig kifutó voltam . . .

— Valami volt az a gyerek akkor a mozgalomban. Emlékszem, Isianov Zdravkóval meg a többiekkel járt . . .

— Azt nem tudom, de arra emlékszem, hogy egyszer — választáson voltak — ott nyomtattak röpcédulákat a nyomdában. Fényes nappal. Úgy látszik, mindannyian be voltak szervezve. Az öreg nem számított, tőle akár el is vihették volna a nyomdát, azt se vette volna észre . . .

— Alighanem tüdőbajos lehetett az a gyerek, emlékszem, gyakran köhécselt, és olyan furcsán fényes volt mindig a szeme . . .

— Nem csoda, ha tüdőbajos volt. Alig evett valamit. Egy öregaszszonynál lakott valami pinceoduban. Pedig ha dolgozott, elég szépen kereshetett, jó munkás volt. De valamit hallottam, hogy hazaküldte a keresetét, a szüleit segítette. Egy berakólánnyal járt. Azt onnan tudom, hogy a lány mindennap hozott neki valami ennivalót otthonról, és külön veszekedés volt mindennap, mert nem akarta elfogadni. A többiek meg nevettek. Amikor a csendőrök elvitték, a lány sokáig sírt utána . . .

— Elvitték a csendőrök? Mi lett vele?

— Nem tudom, azt hiszem, hazaszuppolták. Ha jól emlékszem, horvátországi volt, valahonnan Karlovac környékéről.

— Különös gyerek volt, de szerették, mert olyan csendes volt, és mindig mosolygott . . .

— Azok közé a segédek közé tartozott, akik nem pofozták az inast... Tudod, ha így visszagondolok, egészen bizonyosnak tartom, hogy ifjúkommunista volt... de ki tudja, talán még párttag is...

Odakünn már virrad. Tanyák, álmos kis bácskai falvak húznak el a vonatablak előtt, és a beszélgetés elakad. Csak itt-ott szakítja meg a csendet egy-egy megjegyzés a tavaszról, a vetésekről, az elmúlt komoly térről, de az is csak úgy félhangon, és elvész a kattogásban.

Tomicán jár az eszem, vagy Ivanon, ki tudja... A nyomdászlegényen, akiről néhány emberi vonáson kívül nem tudok semmit, akiről nem maradt más, csak egy bizonytalan sejtés, hogy kommunista volt.

Vajon hova tűnhetett a nagy forgatagban, és mi lett vele? Meddig vitte a csillogó szeme és foszló tüdeje?

A városban, amely ott kéklík valahol előttünk a messzeségben, hányan voltak barátai, hozzá hasonlóak, akiknek alakja már csak néha merül fel és nő legendává ilyen csendes hajnali beszélgetésekben azért, amit tehettek, talán tettek, de amiről a sejtéseken kívül nem tud senki semmit? Mert az Ivicák és Tomicák egyik tulajdonsága volt, hogy önmagukról keveset beszéltek.

És ami a legfontosabb: a homályos emlékezésen kívül maradt-e létüknek valami nyoma a város arcán?

Kattog a vonat tovább, és — már a józan reggelben — azon gondolkodom, hogy vajon vonatkozik-e az emberi cselekvésre is az energia megmaradásának törvénye. Vajon az emberek és a város eléggé zárt rendszert képeznek-e ahhoz, hogy vonatkozzék...? Mert ha igen, akkor az ő tettük energiáját is beitták, őrzik és sugározzák valahol azok a kövek.

Azt pedig valamiről fel lehet ismerni. Vajon milyen műszerrel mérhető az ember nyoma az időben?

Négyen megyünk vissza a városba, és a város mind a négyünknek mást jelent. És mégis...

Körbejár a cigarettatárca („Gyűjtsen rá!” „Köszönöm, hiszen nem marad magának!” „Nem baj, nemsokára otthon leszünk!...”).

Vajon miért?

Titokban és öntudatlanul mind a négyen Ivica alakját rajzoljuk a cigarettafüstben. Pedig végeredményben semmi közünk hozzá. Egyikünknek sem.

A történelem a hideg, leszűrt értelem közössége. Érzelemre nem kötelez.

Valami mégis van. Talán csak annyi, hogy a mi létünk nyoma ugyanazokon a köveken marad; előbb jelként élesen, azután emlékként homályosan, és végül csak amorf sejtésként, elvegyülve a többivel. Rétegekben lerakódunk a kövekre, mint a patina.

Igy tartozunk hozzájuk.

Igy tartozunk egymáshoz...